

Jan Szczych

O nich zawsze święta Matka Kościół pamięta : liturgiczna klasyfikacja zmarłych w intercessionibus modlitw eucharystycznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 21/1(45), 89-106

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JAN SZCZYCH
Lwów

„ONICH ZAWSZE ŚWIĘTA MATKA–KOŚCIÓŁ PAMIĘTA” Liturgiczna klasyfikacja zmarłych w *intercessionibus* modlitw eucharystycznych Mszału rzymskiego dla diecezji polskich

Prawda o *communio sanctorum*¹, należąca do doktryny Kościoła, posiada swoje odzwierciedlenie w jego liturgii², zwłaszcza w celebracji Mszy św. Jak przypomina *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*,

Eucharystia jest sprawowana w zjednoczeniu zarówno z całym Kościołem niebiańskim, jak i ziemskim, oraz że ofiarę składamy za Kościół i za wszystkich jego członków żywych i umarłych, którzy zostali powołani do udziału w odkupieniu i zbawieniu, jakie Chrystus im wysłużył przez swoje Ciało i Krew (OWMR, nr 79g).

Liturgia eucharystyczna zatem stanowi kontynuację miłości Boga w odniesieniu do każdego człowieka³: zarówno tego, który ma sposobność posilania się przy eucharystycznym stole pielgrzymów, jak też i tego, który ukończywszy doczesny bieg życiowy (zob. 2 Tm 4,7), „oczyszcza się jeszcze po śmierci” (por. KK 51). „Ponieważ święta i zbawienna jest myśl modlić się za umarłych, aby byli od grzechów uwolnieni” (2 Mch 12,45), dlatego Kościół pielgrzymujący „od zarania religii chrześcijańskiej czcił z wielkim pietyzmem pamięć zmarłych” (KKK 958), wspomagając dusze, zatrzymane w czyśćcu, „wstawiennictwem wiernych, zwłaszcza zaś miłą [Bogu] Ofiarą Ołtarza”⁴. Liturgiczne współuczestnictwo wierzących w procesie dojrzewania zmarłych do pełni świętości obrazuje więc, że „każdy czyn lub cierpienie w Chrystusie i dla Chrystusa przynosi owoce dla wszystkich” (KKK 961).

¹ *Communio sanctorum* — zgodnie z doktryną Kościoła katolickiego — „oznacza (...) komunie między osobami świętymi (*sancti*), to jest między tymi, którzy dzięki łasce zjednoczyli się z Chrystusem umarłym i zmartwychwstałym. Niektórzy są pielgrzymami na ziemi: inni, którzy odeszli z tego świata, poddawani są oczyszczeniu, wspierani przez nasze modlitwy; inni wreszcie zażywają chwały Bożej i wstawiają się za nami. Wszyscy razem stanowią jedną rodzinę w Chrystusie, Kościół, ku chwale Trójcy Przenajświętszej”. *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Kielce 2005, nr 195.

² Ścisła korelacja między liturgią a ww. prawdą wiary posiada swoje bogate opracowanie w literaturze przedmiotu. Do jednego z wiodących przedstawień na temat wyrazu tego artykułu wiary w celebracjach Kościoła trzeba zaliczyć pracę doktorską ks. Macieja Maciukiewicza z diecezji ełckiej pt. *La Chiesa come Comunione dei Santi. Per una teologia della Communio Sanctorum a partire dei Pontificali e Rituali Romani dopo il Concilio Vaticano II*, obroniona w 2008 r. na Wydziale Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, gdzie wspomniany autor przedłożył obszerną bibliografię omawianego zagadnienia.

³ Zob. B. NADOLSKI, *Eucharystia. Jej miejsce i rola w życiu chrześcijanina*, Kraków 2006, s. 36.

⁴ S. GŁOWA, I. BIEDA (red.), *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Poznań 1989, s. 603, nr 117 (XIX Sobór Powszechny, Trydencki. Sesja XX. Dekret o czyśćcu).

W liturgii Eucharystii, oprócz formularzy eucharystycznych przeznaczonych wyłącznie dla celebracji żałobnych, „modlitwa wstawiennicza za zmarłych została wbudowana w Modlitwę Eucharystyczną, będącą dziękczynieniem i uwielbieniem, a równocześnie centrum i szczytem świętej celebracji”⁵, co z kolei wyraźnie potwierdza chrześcijańską wrażliwość i modlitewną solidarność Kościoła–Matki wobec tych, którzy po śmierci „uzyskują świętość konieczną do wejścia do radości nieba” (KKK 1030). Już w połowie II w. sprawowano Mszę św. za tych wiernych, którzy zmarli w jedności z Kościołem⁶. Około dwa stulecia później, na przełomie IV i V w., można już spotkać właściwe teksty eucharystyczne dla mszalnej celebracji za zmarłych⁷, z kolei na początek VIII w. podczas Mszy św. codziennej⁸ datuje się stała komemoracja zmarłych, umiejscowiona po słowach ustanowienia, czyli w drugiej części Kanonu⁹. Obecnie w niemal wszystkich modlitwach eucharystycznych *Missale Romanum* Pawła VI (wyjątek stanowi III Modlitwa eucharystyczna w Mszy św. z udziałem dzieci) modlitwy wstawiennicze obejmują również zmarłych i tym samym są słusznie uważane za wyjątkowy przejaw liturgicznego orędownictwa za tymi, którzy odeszli; to o nich — jak zaznaczono w tytule niniejszego studium — „zawsze Matka–Kościół pamięta”¹⁰.

Celem niniejszego opracowania jest refleksja nad treścią i wymową wstawienniczej modlitwy za zmarłych w poszczególnych modlitwach eucharystycznych *Mszatu rzymskiego dla diecezji polskich*¹¹, przy jednoczesnym uwypukleniu swoistej klasyfikacji osób zmarłych, za które modli się wspólnota Kościoła w najbardziej szczytowym momencie eucharystycznej celebracji.

1. Liturgiczna komemoracja tych, którzy odeszli, czyli:

Za jakich zmarłych modli się Kościół podczas modlitwy eucharystycznej?

W Eucharystii, celebrowanej przez Kościół i w Kościele, „całe stworzenie umiłowane przez Boga zostaje przedstawione Ojcu przez śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa” (KKK 1359). Paschalne Misterium Chrystusa, uobecnianie w liturgii

⁵ A. SKWIERCZYŃSKI, *Miłość oczyszczająca*, Warszawa 1992, s. 102. Według M. Metzgera, modlitwy wstawiennicze w liturgii eucharystycznej są skutkiem poszerzenia prośby zawartej w epiklezie komunijnej. Zob. M. METZGER, *Storia della liturgia eucaristica*, Torino – Leumann 2003, s. 88.

⁶ Zob. C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, Cinisello Balsamo 1999, s. 324.

⁷ Zob. *tamże*.

⁸ Zob. A.J. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, cz. I, Płock 1993, s. 876. Według E. Mazza, lokalne zgromadzenie hierarchów Kościoła w Chalon sur Saône w 813 r. ustaliło, aby *intercessionones* za zmarłych były recytowane podczas każdej Mszy św. Zob. E. MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche*, t. I, Bologna 1991, s. 174.

⁹ Zob. I.A. JUNGMANN, *Missarum Sollemnia*, t. II, Torino 1963, s. 184.

¹⁰ H.J. SOBECZKO (red.), *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogostawieństwa*, Opole 1986, s. 202 (procesja żałobna na cmentarzu, stacja V).

¹¹ Poznań 2009.

Mszy św., jest zatem prawdziwym *sacrificium perpetuum*, składanym „na wynagrodzenie za grzechy żywych i umarłych, a także by otrzymać od Boga duchowe i doczesne dary” (KKK 1414). Kulminacją i centralną częścią eucharystycznej celebracji jest jej *prex eucharistica*, poprzez którą „całe zgromadzenie wiernych jednoczy się z Chrystusem w głoszeniu wielkich dzieł Bożych i w składaniu Ofiary” (OWMR 78). Wówczas też rozmodlona wspólnota wiernych wyraża swoją eklezjalną solidarność z tymi, którzy odeszli do wieczności.

Kiedy Kościół modli się za zmarłych podczas modlitwy eucharystycznej, to w większości przypadków celebrans zwraca się do Boga słowem prośby: „Pamiętaj” (łac. *memento*)¹². Liturgiczne wspomnianie zmarłych zakłada wprawdzie zwykłe ludzkie pamiętanie o tych, których już nie ma pośród żywych, jak też potwierdza naturalne noszenie w pamięci bliskich zmarłych. Wyraz „pamiętaj” nie sugeruje w żaden sposób, iż sam Pan Bóg zapomniał o swoich dzieciach¹³. Ponieważ sprawowanie Eucharystii jest w najwyższym stopniu anamnetyczną celebracją Pamiętki Pana, dlatego w owym sakramentalnym uobecnieniu zbawczego misterium Chrystusa Kościół konsekwentnie umieszcza też swoją pamięć o tych wszystkich, którzy przekroczyli próg śmierci.

Commemoratio defunctorum podczas liturgii mszalnej nie jest jednak miałym przejawem czystego sentymentalizmu czy też jedynie zewnętrznym potwierdzeniem lub świadectwem pamięci zgromadzenia liturgicznego: liturgiczne *memento pro defunctis* pozostaje wyraźnym poleceniem Bogu osób zmarłych. Świadomość nadprzyrodzonych owoców Eucharystii zarówno dla żyjących, jak i dla zmarłych przyświecała Kościołowi od samego początku¹⁴, dlatego — w przekonaniu modlących się — „deszcz łask, przez ofiarę mszalną wytworzony, ma się przedostać do czyśćca, aby złagodzić cierpienia dusz tam przebywających, aby przyspieszyć ich uwolnienie”¹⁵ ku pełni zbawienia. W tym też duchu należy interpretować pozostałe czasownikowe wyrazy *intercessionones* za zmarłych („błagamy Cię”; „daj”; „przyjmij, modlimy się”), zawarte w modlitwach eucharystycznych liturgii rzymskiej.

Liturgiczną klasyfikację osób zmarłych, za które modli się Kościół podczas eucharystycznej celebracji, zobrazuje poniższa analiza treści modlitwy wstawienniczej za zmarłych, obecnej w poszczególnych modlitwach eucharystycznych (dalej: ME) Mszału rzymskiego dla Polski.

¹² Słowa modlitwy wstawienniczej *Memento, Domine* znajdują się już w *Didache* X, 5. Zob. A. HÄNGGL, I. PAHL, *Prex eucharistica*, Fribourg 1968, s. 66–67.

¹³ Zob. MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche*, t. I, s. 292.

¹⁴ Zob. M. RIGHETTI, *Storia liturgica*, t. II, Milano 1998, s. 480–481; B. NADOLSKI, *Wizja solidarności–jedności w modlitwach wstawienniczych w Prex eucharistica*, LitS 11 (2005), s. 280–281.

¹⁵ NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 876.

1.1. „Pamiętaj, Boże, o swoich sługach i służebnicach N. i N., którzy przed nami odeszli ze znakiem wiary i śpią w pokoju” (I ME)¹⁶

W I Modlitwie eucharystycznej modlitwa wstawiennicza zgromadzonej wspólnoty dotyczy przede wszystkim zmarłych „sług i służebnic” (łac. *famulorum famularumque*), które mogą być publicznie wymienione z imienia. Rzymskie pochodzenie tego tekstu¹⁷ sugeruje też charakterystyczną interpretację przytoczonych określeń. Według B. Nadolskiego,

słowo *famulus* w łacinie klasycznej oznaczało sługę (*servus*). Między nimi zachodzi pewien niuans. W liturgii świątynnej chętniej używano *famulus* zamiast *servus*. *Famulus* oznaczało sługę przyłączonego do rodziny, czego nie można było powiedzieć o wyrażeniu *servus*¹⁸.

Wobec powyższego, poleceni Bogu zmarli „słudzy i służebnice”, pomimo iż „nie mogą już obecnie spożywać eucharystycznych darów, ale kiedyś przyjmowali je jako członkowie wspólnoty wierzących”, „przez śmierć nie zostali odłączeni od Bożej rodziny: są nadal «sługami» i «służebnicami» Boga, podobnie jak żyjący na ziemi”¹⁹. Dodatkowym potwierdzeniem takich relacji jest zaimek „swoich”, przypisywany bezpośrednio Panu Bogu, a odnoszący się do komemorowanych zmarłych: poprzez śmierć Bóg ostatecznie powołał ich do siebie (zob. KKK 1011), aby w ten sposób dopełnić względem nich dzieła zbawienia.

Wymienianie z imienia osób zmarłych, które umożliwia I ME²⁰, ma swoje początki jeszcze w starożytności chrześcijańskiej²¹. „Warunkiem wspomnienia imiennego była łączność zmarłego z Kościołem”²². Zdaniem A.J. Nowowiejskiego, łacińskie litery *N.N.* (*nomen, nominis*) są pozostałością po starodawnych dyptychach,

¹⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 311*. Tekst łaciński jest następujący: *Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum N. et N., qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis. MISSALE ROMANUM ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, Editio typica tertia, Città del Vaticano 2008, s. 577. W wersji oryginalnej, w odróżnieniu od polskiego tłumaczenia, modlitwa wstawiennicza zawiera jeszcze słowo *etiam* — w nawiązaniu do wcześniejszego wspomnienia w tekście Kanonu osób żyjących. Zob. M. RIGHETTI, *Storia liturgica*, t. III, Milano 1998, s. 414; JUNGSMANN, *Mis-sarum Sollemnia*, s. 186; NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 877.

¹⁷ Zob. RIGHETTI, *Storia liturgica*, t. III, s. 414.

¹⁸ NADOLSKI, *Wizja solidarności–jedności w modlitwach wstawienniczych*, s. 282; por. też MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche*, t. I, s. 145, przypis 55; A. ŻĄDŁO, *Modlitwy wstawiennicze*, w: H.J. SOBECZKO (red.), *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia* (Opolska Biblioteka Teologiczna 80), Opole 2005, s. 202–203.

¹⁹ S. CZERWIK, *Modlitwa eucharystyczna*, w: W. ŚWIERZAWSKI (red.), *Mysterium Christi*, t. III: *Msza święta*, Zawichost – Kraków – Sandomierz 2012, s. 332.

²⁰ Według mszalnej rubryki, „kapłan może głośno wymienić tych, za których szczególnie się modli”. *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 311*.

²¹ Zob. NADOLSKI, *Wizja solidarności – jedności w modlitwach wstawienniczych*, s. 280; TENŻE, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 902–903.

²² TENŻE, *Leksykon liturgii*, s. 903.

na których pisano imiona zmarłych: „wskazują one celebransowi, że, jako pośrednik, ma on zanieść do Boga modlitwy za pewne imienne osoby, a zwłaszcza za te, za które odprawia się Msza święta”²³. Również obecnie podczas modlitwy eucharystycznej imienne *memento* osób zmarłych jest nadal uwarunkowane ich pełną przynależnością do wspólnoty Kościoła katolickiego²⁴, w Kościele bowiem chrześcijanin otrzymuje swoje imię i w taki sposób, czyli po imieniu, indywidualnie, jest wzywany przez Boga²⁵.

Tekst Kanonu rzymskiego określa zmarłych jako tych, „którzy przed nami odeszli” (łac. *qui nos praecesserunt*). Zgodnie z tekstem oryginalnym, zmarli „wyprzedzili” żyjących na ziemi orantów w drodze do ojczyzny nieba²⁶. Życie ludzi „jest wspólnym pochodem do domu Ojca”: wszyscy idą „w tym samym kierunku, choć jedni dochodzą do celu wcześniej, drudzy później”²⁷. Dla tych, którzy odeszli do wieczności, definitywnie i nieodwołalnie zakończył się czas „łaski i miłosierdzia, jaki Bóg ofiaruje człowiekowi, by realizował swoje ziemskie życie według zamyśłu Bożego i by decydował o swoim ostatecznym przeznaczeniu” (KKK 1013).

Zgromadzenie eucharystyczne modląc się tekstem IME, poleca Bogu tych zmarłych, którzy odeszli „ze znakiem wiary” (łac. *cum signo fidei*). Do wspólnoty Kościoła człowiek wchodzi poprzez wiarę i chrzest: „chrzest jest sakramentem wiary”²⁸ i „Poszczególni wierni mogą wierzyć jedynie w wierze Kościoła” (KKK 1253). Chrzest tak dalece upodabnia chrześcijanina do Chrystusa, że już na zawsze opieczętowanie go niezatartym, nieusuwalnym i wiecznie trwałym znakiem, czy też charakterem jego udziału w misterium Chrystusa (zob. KKK 1272). Poprzez ten „znak wiary” „wierni różnią się od niewiernych” (zob. Ef 1,13), on zaś „niewidzialny na tym świecie, będzie jaśniał w wieczności”²⁹. Zdaniem A.J. Nowowiejskiego, owo *signum fidei* chrześcijanin otrzymuje także w innych sakramentach, „które wyrażają charakter niezgładzalny, znak niezmazany”³⁰, z kolei I.A. Jungmann twierdzi, że wierność chrzcielnej przynależności odnosi się również do ostatnich sakramen-

²³ NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 878.

²⁴ W kwestii celebracji eucharystycznej za zmarłych chrześcijan innowierców wypowiedziała się watykańska Kongregacja Nauki Wiary, zastrzegając, że w tych przypadkach, „w Modlitwie Eucharystycznej nie należy wspominać imienia zmarłego, ponieważ zakłada to pełną wspólnotę z Kościołem katolickim”. ŚWIĘTA KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Dekret o celebracji Mszy św. w Kościele Katolickim za innych zmarłych chrześcijan*, z 11 czerwca 1976 r., w: http://www.doctrinafidei.va/documents/rc_con_cfaith_doc_19760611_aliiis-christianis-defunctis_pl.html (26.09.2014).

²⁵ Zob. *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, nr 264.

²⁶ Zob. J. DECYK, *Modlitwy wstawienne za zmarłych*, w: SOBECZKO (red.), *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego*, s. 217.

²⁷ CZERWIK, *Modlitwa eucharystyczna*, s. 332.

²⁸ Przedstawiając omawiane zagadnienie, M. Righetti cytuje św. Bazylego, dla którego *signum fidei est baptisma*; RIGHETTI, *Storia liturgica*, t. III, s. 414.

²⁹ Por. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 877.

³⁰ *Tamże*.

tów, czyli tych, które wierny otrzymuje pod koniec ziemskiego życia³¹. Wobec powyższego, wnioskuje S. Czerwik, „odmowa przyjęcia tych sakramentów w obliczu śmierci jest równoznaczna z zaparciem się wiary. Trudno w takim przypadku mówić, że człowiek ochrzczony odchodzi ze świata «ze znakiem wiary»”³².

„Znak wiary”, którym modlący się klasyfikują zmarłych, jest dla żyjących katolików wspólnym mianownikiem ich przynależności do Chrystusa i Kościoła, co więcej, pozostaje dlań zobowiązującym kryterium wiary i wspólnoty, dzięki któremu zmarli zasługują na modlitewną pamięć żywych, a żywi mają braterski obowiązek wspomagać umarłych, by po pośmiertnym „oczyszczeniu mogli dojść do uszczęśliwiającej wizji Boga” (KKK 1032)³³.

Modlitwa wstawiennicza za zmarłych IME, oprócz tego, że jednoznacznie uwypukla wiarę tych, co odeszli, jasno dodaje, że oni „śpią w pokoju” (łac. *dormiunt in somno pacis*). Określanie śmierci mianem „snu” ma swoje uzasadnienie w wydarzeniach ewangelicznych (por. też Hi 3,11-19). W dwóch przypadkach, zanim Jezus dokonał cudu wskrzeszenia, wypowiedział się względem zmarłych, że nie umarli, tylko spali: córka Jaira „nie umarła, tylko śpi” (Mt 9,24) oraz: „Łazarz, przyjaciel nasz, zasnął, lecz idę go obudzić” (J 11,11). Dzięki Chrystusowemu misterium zbawienia, chrześcijańska wizja śmierci posiada charakter pozytywny (zob. KKK 1010): dla wyznawców Kościoła śmierć — dzięki Chrystusowi — jest rzeczywistością jedynie czasową, podobną do snu³⁴: „Jeżeli bowiem z Nim współumarliśmy, z Nim także żyć będziemy” (2 Tm 2,11). „Kto otrzymaną wiarę na chrzcie dochował wiernie do zgonu, ten umierał *cum signo fidei*, ten spoczywa i spoczywać będzie *in somno pacis* aż do dnia sądu ostatniego”³⁵. Według I.A. Jungmanna, „sen pokoju” zmarłych nie jest jedynie bezpośrednim skutkiem zakończenia się ziemskich zmagania i sporów, ale jest również oznaką tej rzeczywistości, w której Chrystus ostatecznie obdarza człowieka swoim darem pokoju (por. Łk 2,29; J 16,33; Ef 2,14; Rz 5,1-2; zob. Ap 14,13b)³⁶.

„Sen pokoju” umarłych jest także rozumiany jako „odpoczynek w Chrystusie po zakończeniu ziemskich trudów”³⁷. Ci, którzy odeszli z tego świata „ze znakiem wiary”, po śmierci otrzymali zapłatę stosownie do swoich czynów i wiary (por. KKK

³¹ Zob. JUNGSMANN, *Missarum Sollemnia*, s. 186.

³² CZERWIK, *Modlitwa eucharystyczna*, s. 332.

³³ Wśród prawd nauki katolickiej znajdują się m.in. dwauczynki miłosierdzia, dotyczące zmarłych: umarłych pogrzebać oraz modlić się za żywych i umarłych. Zob. *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, s. 217.

³⁴ Por. JUNGSMANN, *Missarum Sollemnia*, s. 187.

³⁵ NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 877.

³⁶ Zob. JUNGSMANN, *Missarum Sollemnia*, s. 187. M. Righetti zaznacza, że wyraz *pax* w podstawowym rozumieniu hebrajskim zakłada zbawienie, które jedynie w Bogu jest pewne; RIGHETTI, *Storia liturgica*, t. III, s. 414.

³⁷ CZERWIK, *Modlitwa eucharystyczna*, s. 332.

1021): do wieczności razem ze zmarłymi poszły również ich czyny (zob. Ap 14,13b). Życie wieczne umarłych jest więc nagrodą za czyny miłości dokonane w ciele (zob. J 5,29; Mt 25,46). Polecenie Bogu zmarłych zakłada przeto prośbę o Jego miłosierdzie także względem ich czynów, tak by doskonale oczyszczeni po śmierci, zaznali ostatecznego szczęścia.

1.2. „Błagamy Cię, daj tym zmarłym oraz wszystkim spoczywającym w Chrystusie” (I ME)³⁸

Powyższe słowa należą do drugiej części modlitwy wstawienniczej za zmarłych Kanonu rzymskiego. Celebrans po słowach modlitwy za „sługi i służebnice, którzy odeszli ze znakiem wiary i śpią w pokoju”, w chwili ciszy indywidualnie poleca je Bogu. Po przerwie, w dalszej części mszalnych *intercessiones*, błaganie Kościoła ponownie dotyczy wspomnianych zmarłych, ale tym razem modlitwa obejmuje także „wszystkich spoczywających w Chrystusie” (łac. *omnibus in Christo quiescentibus*). Do „spoczywających w Chrystusie” należą ci, którzy „zmarli w Chrystusie” (1 Tes 4,16), oraz tacy, „którzy w Panu umierają” (Ap 14,13a). Wierzący, wszczępieni przez chrzest w misterium Chrystusa, wyrażają swoją chęć zbawienia na przestrzeni całego ich świadomego życia, a osobliwie w obliczu przejścia z tego świata do wieczności. W kontekście niebezpieczeństwa śmierci, bez względu na jego zewnętrzne przyczyny, chrześcijanin doświadcza zbawczej łaski Chrystusa w sakramencie namaszczenia oraz „zostaje umocniony Wiatkiem Ciała i Krwi Chrystusa”³⁹, otrzymując w ten sposób zadatek zmartwychwstania. Wówczas to sam Chrystus przychodzi z pomocą umierającemu, udziela mu łaski Ducha Świętego, uzbraja go przeciw zgubnym pokusom i napaściom szatana, pomagając pokonać lęk przed konaniem i śmiercią⁴⁰. Dlatego Chrystusowi wierni, jeśli tak odchodzą z tego świata, przechodzą „bezpiecznie do królestwa światłości i życia”⁴¹: zmarli w Chrystusie, w Chrystusie też „wszyscy spoczywają”.

Modlitwa za zmarłych „spoczywających w Chrystusie” obejmuje zatem wszystkich umarłych chrześcijan, którzy zeszedli z tego świata „w łasce i przyjaźni z Bogiem, ale nie są całkowicie oczyszczeni” (KKK 1030). Z celebrowanej eucharystycznej Ofiary wypływają źródła łask, które „przedostają się do czyśćca, aby zmniejszyć cierpienia dusz chrześcijańskich i przyspieszyć ich wykupienie”⁴². Kościół więc polecając Bogu zmarłych w Chrystusie, pamięta także o tych, „którzy nie mają ni-

³⁸ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 311*. Tekst łaciński jest następujący: *Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus (...) deprecamur. MISSALE ROMANUM*, s. 577.

³⁹ *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, Katowice 2001, nr 26.

⁴⁰ Zob. Cz. KRAKOWIAK, *Sakrament namaszczenia chorych*, w: W. ŚWIERZAWSKI (red.), *Mysterium Christi*, t. IV: *Sakramenty i sakramentalia*, Zawichost – Kraków – Sandomierz 2013, s. 191.

⁴¹ *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, nr 140B.

⁴² NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 878; zob. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia*, s. 325.

kogo na świecie, co by się za nich modlił”⁴³, stąd w omawianej modlitwie Kościół jako Matka ogarniania tych wszystkich zmarłych, którzy oczekują na ostateczne wejście do radości nieba⁴⁴.

- 1.3. „Pamiętaj także o naszych zmarłych braciach i siostrach,” (II ME)⁴⁵; „Przyjmij do swojego Królestwa naszych zmarłych braci i siostry” (III ME)⁴⁶; „Pamiętaj także o naszych braciach i siostrach” (V ME)⁴⁷; „i naszymi zmarłymi braćmi i siostrami” (I METP)⁴⁸; „Przyjmij do swego Królestwa naszych braci i siostry” (II METP)⁴⁹

Modlący się II Modlitwą eucharystyczną, wywodzącą się z *Traditio Apostolica* (przypisywanej św. Hipolitowi)⁵⁰, oraz tekstami współczesnych modlitw eucharystycznych⁵¹ w swoich *intercessiones* za Kościół polecają Bożej „pamięci” również osoby zmarłe; w II i V ME umiejscowiony w tym kontekście wyraz „także” (*etiam*) posiada jednoznaczny interpretację wspólnototwórczą, podobnie jak w przypadku I METP przyimek „i”.

W tym miejscu celebrowanej Eucharystii celebrans w imieniu zgromadzenia modli się w przywołanych modlitwach eucharystycznych „za naszych zmarłych braci i siostry” (łac. *fratrum nostrorum*). Poszerzone polskie tłumaczenie łaciń-

⁴³ NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, s. 878.

⁴⁴ Powyższe słowa modlitwy T. Kwiecień interpretuje „jako prośbę za wszystkich ludzi bez wyjątku, chrześcijan i niechrześcijan. Nikt, kto dostępuje zbawienia, nie uzyskuje go inaczej jak w Chrystusie, nawet jeśli Go nie poznał za życia. (...) W węższym sensie chodzi oczywiście o chrześcijan, ale kanon pozwala nam tę prośbę interpretować szerzej, jako prośbę za wszystkich ludzi, którzy zostali przez Chrystusa widzialnie bądź niewidzialnie zjednoczeni z Jego mistycznym Ciałem, ale jeszcze nie są w pełni uwolnieni, pył ziemski przylega im do stóp”. T. KWIECIEŃ, *Modlitwa w stylu retro*, Poznań 2008, s. 170. Przytoczona opinia wydaje się być niemal dosłownym odwołaniem się do punktu widzenia I.A. Jungmanna, według którego omawiana modlitwa ogarnia również tych wszystkich, którzy mogą cierpieć w życiu pozagrobowym dla własnego ostatecznego oczyszczenia, gdyż pośród nich nie ma nikogo, kto mógłby otrzymać własne zbawienie inaczej, jak tylko *in Christo*. Tenże autor przytacza także sugestywny obraz pyłu ziemskiej pielgrzymki przy sandałach względem cierpiących w czystości. Zob. JUNGSMANN, *Missarum Sollemnia*, s. 187. Szczegółowa analiza tego fragmentu mszalnego Kanonu nie upoważnia jednak do tak sformułowanego wniosku, jaki przedstawia T. Kwiecień, poszerzając — jak się wydaje — twierdzenia I.A. Jungmanna. Interpretacja, którą przedkłada przywołany autor, w słowach omawianej modlitwy jest zawarta jedynie *implicite*.

⁴⁵ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 319*. Tekst łaciński jest następujący: *Memento etiam fratrum nostrorum qui in spe resurrectionis dormierunt. MISSALE ROMANUM*, s. 583.

⁴⁶ *Tamże*, s. 326*. Tekst łaciński jest następujący: *Fratres nostros defunctos (...) in regnum tuum benignus admitte. MISSALE ROMANUM*, s. 588.

⁴⁷ *Tamże*, s. 341*. Tekst łaciński jest następujący: *Memento fratrum nostrorum (N. et N.). MISSALE ROMANUM*, s. 690, 695, 700, 705.

⁴⁸ *Tamże*, s. 346*. Tekst łaciński jest następujący: *atque fratribus nostris defunctis. MISSALE ROMANUM*, s. 679.

⁴⁹ *Tamże*, s. 351*. Tekst łaciński jest następujący: *cum fratribus nostris. MISSALE ROMANUM*, s. 684.

⁵⁰ Zob. MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche*, t. I, s. 181–182.

⁵¹ Zob. A. BUGNINI, *La riforma liturgica*, Roma 1997, s. 443–480.

skiego oryginału uwzględni zatem obydwie płci zmarłych wierzących. Ci, którzy odeszli, w cytowanych modlitwach eucharystycznych są nazwani „braćmi i siostrami”, z dodatkowym wyakcentowaniem zaimka „nasi”. Wyraźne podkreślenie rodzinnych relacji żyjących orantów z polecanymi Bogu osobami zmarłymi ma swoje uzasadnienie w tajemnicy wspólnego chrztu św. „Chrzest stanowi podstawę wspólnoty między wszystkimi chrześcijanami (...) stanowi sakramentalny węzeł jedności między wszystkimi, którzy zostali przez niego odrodzeni” (KKK 1271). Dlatego, jeśli nawet rzeczywistość śmierci powoduje rozłąkę między ludźmi, to więzy chrzcielne, zadzierzgnięte z Chrystusem we wspólnocie wierzących, nie podlegają unicestwieniu. „Zmarły nie opuszcza Kościoła, on tylko przechodzi z Kościoła na ziemi do Kościoła w niebie”⁵². Jakkolwiek śmierć jest dla chrześcijanina „zakończeniem jego życia sakramentalnego” (por. KKK 1682), to jednak wspólnota wiernych, komemorując podczas Eucharystii osoby zmarłe, wyraźnie podtrzymuje i przedłuża w czasie ich wiekuiste eklezjalne współluczestnictwo.

1.4. „(...) którzy zasnęli z nadzieją zmartwychwstania” (II ME)⁵³; „(...) którzy zasnęli w Chrystusie” (II METP)⁵⁴

W swoich *intercessiones* Kościół powierza Bogu tych swoich wyznawców — „braci i siostry — którzy zasnęli z nadzieją zmartwychwstania” (II ME) oraz „którzy zasnęli w Chrystusie” (II METP). Podobną modlitewną klasyfikację umarłych można spotkać już w aleksandryjskiej anaforze św. Marka Ewangelisty⁵⁵. Zmarli, o których mowa, żyjąc jeszcze na ziemi, swoją nadzieję złożyli w Chrystusie. Jego misterium bowiem zrodziło wiernych „do żywej nadziei: do dziedzictwa niezniszczalnego i niepokalanego, i niewiędnącego, które jest zachowane dla nich w niebie” (por. 1 P 1,3-4). Nadzieja wierzących zmarłych posiadała więc wyraźne znamiona eschatologiczne, wykraczające poza granice doczesności. Ich życiowa postawa względem wieczności z Chrystusem wiązała się z mocnym przeświadczeniem o powszechnym zmartwychwstaniu umarłych: „Bóg w swojej wszechmocy przywróci ostatecznie naszym ciałom niezniszczalne życie, jednocząc je z naszymi duszami mocą Zmartwychwstania Jezusa” (KKK 997). Dlatego też „zmartwychwstanie umarłych jest ufnością chrześcijan” (KKK 991), które umożliwia umierającym wierzącym „przemienić własną śmierć w akt posłuszeństwa i miłości wobec Ojca, na wzór Chrystusa” (KKK 1011).

⁵² M. PISARZAK, *Teologia modlitwy za zmarłych według rytuału „Obrzędy pogrzebu”*, RBL 3 (1980), s. 132.

⁵³ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 319*. Tekst łaciński jest następujący: *qui in spe resurrectionis dormierunt. MISSALE ROMANUM*, s. 583.

⁵⁴ *Tamże*, s. 351*. Tekst łaciński jest następujący: *in tua amicitia defunctis. MISSALE ROMANUM*, s. 684.

⁵⁵ Por. HÄNGGI, PAHL, *Præx eucharistica*, s. 106–107; zob. M. KUNZLER, „*Mistero della fede*”. *Introduzione alla celebrazione eucaristica*, Pregassona (Lugano) 2003, s. 187.

Śmiertelny sen umarłych nie przecina ontologicznej relacji z Chrystusem, ani też wspólnotowej więzi z Kościołem, stąd polecenie Bogu tych, co „zasnęli w Chrystusie” lub też „z nadzieją zmartwychwstania”, potwierdza *de facto* chrześcijańską wizję wspólnej wieczności z Bogiem.

1.5. „Pamiętaj (...) i o wszystkich, którzy w Twojej łasce odeszli z tego świata” (II ME)⁵⁶; „Przyjmij (...) wszystkich, którzy w Twojej łasce odeszli z tego świata” (II IME)⁵⁷

W dalszej części II i III Modlitwy eucharystycznej modlitewne wstawiennictwo Kościoła dotyczy tych wszystkich, co umarli w łasce Bożej (łac. *in tua miseratione* — II ME; *tibi placentes* — III ME). Teksty eucharystyczne rozróżniają polecanych Bogu „naszych zmarłych braci i siostry”, przynależących do widzialnej wspólnoty Kościoła, od tych umarłych, których relacja z Bogiem miała miejsce poza taką wspólnotą, bądź wręcz nie musiała posiadać wymiaru sakramentalnego. Analizowane teksty choć wprost nie przesądzają o powszechnym wymiarze tego modlitewnego wsparcia, jednakże wyraźnie ukazują wstawienniczą rolę Kościoła za tymi zmarłymi, którym Pan Bóg okazał swoją przychyłność (zob. KKK 1996).

Zażyłość w relacjach z Bogiem, do której — ujmując ogólnie — odwołuje się rozmodlona wspólnota w obu Modlitwach eucharystycznych, potwierdza wiarę Kościoła w Boga, „bogatego w miłosierdzie, przez wielką swą miłość, jaką nas umiłował” (Ef 2,4). Ogarniani modlitewnym wstawiennictwem zmarli, zanim w łaskowości Bożej przekroczyli próg wieczności, wcześniej w miłosierdziu Bożym zostali przez Chrystusa pojednani z Bogiem (zob. Rz 5,10), a następnie przez łaskę chrztu włączeni do wspólnoty z Trójcą Świętą i Chrystusowym Kościołem. „Stając się członkiem Kościoła, ochrzczony «nie należy już do samego siebie» (por. 1 Kor 6,19), ale do Tego, który za nas umarł i zmartwychwstał” (KKK 1269). Wprawdzie „chrześcijanin wychodzi z chrzcielnej kąpieli gotowy do tego, aby zasiąść na ucztę godowej Baranka (Ap 19,7-9)”⁵⁸, „zdarza się jednak, że z powodu ludzkiej ułomności «porzuca swoją pierwotną miłość» (por. Ap 2,4)”⁵⁹ i nierzadko popada w grzechy, zrywając więź przyjaźni i zażyłości z Bogiem: tacy wyznawcy „Bogu podobać się nie mogą” (Rz 8,8). Wobec tego ziemskie bytowanie chrześcijanina („ten świat”) słusznie jest określane czasem „pomiędzy łaską i chwałą”⁶⁰ — łaską odpuszczenia grzechów i chwałą ostatecznego zbawienia. Powodowana grzechem śmiertelnym

⁵⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 319*. Tekst łaciński jest następujący: *Memento... omnium-que in tua miseratione defunctorum. MISSALE ROMANUM*, s. 583. Godnym odnotowania pozostaje również fakt, iż polskie wydanie studyjne *Missale Romanum* w tym miejscu II ME zawiera prośbę za „wszystkich, którzy zeszedli z tego świata”, czyli obejmującą wszystkich zmarłych bez żadnego odwołania się do Bożej łaskowości; zob. *Mszal rzymski dla diecezji polskich* (wydanie studyjne), Warszawa 1979, s. 570.

⁵⁷ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 326*. Tekst łaciński jest następujący: *et omnes qui, tibi placentes, ex hoc saeculo transierunt. MISSALE ROMANUM*, s. 588.

⁵⁸ Por. J. MOINGT, *Przebaczenie grzechów*, w: J. SALIJ (red.), *Wierzę*, Kielce 2012, s. 400.

⁵⁹ *Obrzędy pokuty. Dekret Świętej Kongregacji Kultu Bożego*, Katowice 2002, s. 7.

⁶⁰ Por. MOINGT, *Przebaczenie grzechów*, s. 397.

utrata Bożej łaski w życiu chrześcijanina może być odzyskana jedynie poprzez pokutę i wiarę: „Powrót do komunii z Bogiem (...) rodzi się z łaski Boga pełnego miłosierdzia i troszczącego się o zbawienie ludzi” (KKK 1489).

Wejście człowieka wierzącego w porządek łaski, mające miejsce w chwili chrztu św., stabilizuje się i pogłębia w ciągu całego jego ziemskiego istnienia na skutek aktywnego życia sakramentalnego; taki stan nie ustaje w momencie jego śmierci, ale otrzymuje wówczas swoje ostateczne dopełnienie i pełne urzeczywistnienie. „Dla tych, którzy umierają w łasce Chrystusa, [śmierć] jest uczestnictwem w Śmierci Pana, by móc także uczestniczyć w Jego Zmartwychwstaniu” (KKK 1006). Wyjątek stanowi dobrowolne i uparte odrzucenie Bożej łaski: „Umrzeć w grzechu śmiertelnym, nie żałując za niego i nie przyjmując miłosiernej miłości Boga, oznacza pozostać z wolnego naszego wyboru na zawsze oddzielonym od Niego” (KKK 1033).

Do umarłych w łasce Boga z pewnością należą także zmarli katechumeni, co za życia weszli na drogę Jezusowej ewangelii: na nich „Matka– Kościół już jak na swoich rozciąga swoją miłość i troskę” (KK 14). Analizowana modlitwa obejmuje również tych nieżyjących, którzy na tym świecie „nie przyjęli Ewangelii”, ale „w rozmaity sposób [byli] przyporządkowani do Ludu Bożego”, „którzy bez własnej winy nie znając Ewangelii Chrystusowej i Kościoła Chrystusowego, szczerym sercem jednak szukali Boga i wolę Jego przez nakaz sumienia poznaną starali się pod wpływem łaski pełnić czynem”, oraz takich, „którzy bez własnej winy w ogóle nie doszli do wyraźnego poznania Boga, a usiłowali, nie bez łaski Bożej, wieść uczciwe życie” (zob. KK 16). W tym kontekście uzasadnioną pozostaje opinia A. Skwierczyńskiego, według którego „zasięg tej modlitwy ma charakter powszechny: Kościół modli się nie tylko za swoich braci — ochrzczonych, ale również za tych wszystkich zmarłych, którzy nie byli braćmi w wierze”⁶¹. Kościół zatem, wstawiając się za „wszystkich, którzy w Bożej łasce” pomarli, potwierdza prawdę, iż Pan Bóg „pragnie, by wszyscy ludzie zostali zbawieni” (1 Tm 2,4).

Modlitwne wsparcie, udzielane umarłym w Bożej łasce, stanowi także swoistą przestrożę dla żyjących, by szczerze i wytrwale troszczyli się o cenny dar przyjaźni z Bogiem, „który postępującym bez skazy ukaże [swoje] zbawienie” (Ps 50,23).

1.6. (...) którzy odeszli z tego świata w pokoju z Chrystusem” (IV ME⁶²; V ME⁶³)

W tekstach dwóch Modlitw eucharystycznych Kościół pomaga swoją modlitwą takim zmarłym, którzy opuścili ten świat „w pokoju z Chrystusem”⁶⁴. Każdy ochrz-

⁶¹ SKWIERCZYŃSKI, *Miłość oczyszczająca*, s. 102. Podobne stanowisko przedstawia B. Nadolski, twierdząc, iż omawiana modlitwa „obejmuje nie tylko chrześcijan”, „nie tylko sióstr i braci ochrzczonych, ale wszystkich, którzy w łasce Bożej odeszli z tego świata”. Zob. B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. IV, Poznań 1992, s. 222, 226.

⁶² *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 332*. Tekst łaciński jest następujący: *qui obierunt in pace Christi tui. MISSALE ROMANUM*, s. 595.

⁶³ *Tamże*, s. 341*. Tekst łaciński jest następujący: *qui in pace Christi tui dormierunt. MISSALE ROMANUM*, s. 690, 695, 700, 705.

⁶⁴ Liturgiczne źródło analizowanego tekstu znajduje się w syryjskiej anaforze św. Jakuba. Zob. HÄNGGI, PAHL, *Prex eucharistica*, s. 275.

czony, czyli pojednany z Bogiem mocą Chrystusowego misterium, posiada pokojowe relacje z Bogiem (zob. Rz 5,1; Kol 3,15). Wielkanocny dar Chrystusowego pokoju (zob. J 20,19.21) skutecznie uświęca wierzących, by mogli „bez zarzutu” spotkać Boga w dniu sądu (por. 1 Tes 5,23) i bezpiecznie przejść „do życia i pokoju” w wieczności (por. Rz 8,6). Także w sakramencie pokuty nawrócony grzesznik otrzymuje przez posługę Kościoła przebaczenie i pokój⁶⁵; wówczas też ma miejsce poczwórne pojednanie skruszonego wiernego: „z Bogiem, z samym sobą, z innymi ludźmi, ze stworzeniem, które dokonuje się dzięki Chrystusowi”⁶⁶. Udzielona łaska pokoju jest też warunkiem przyjęcia Komunii św. podczas liturgii mszalnej: „Przystępować do Komunii św. oznacza przyjmować samego Chrystusa, który ofiarował się za nas” (KKK 1382) i który swoich wiernych ciągle obdarza darem pokoju (zob. J 14,27). Docelowo dar pokoju oznacza dla wierzącego „stan ostatecznego bezpieczeństwa i szczęścia płynącego z posiadania dóbr zbawienia”⁶⁷.

Polecenie Bogu tych wiernych, którzy umarli „w pokoju z Chrystusem”, oznacza niewątpliwie modlitewne wspomaganie takich zmarłych, którzy traktując własną śmierć jako ostateczne powołanie ku Bogu, odeszli z tego świata pełni żywej wiary, pojednani z Bogiem i bliźnimi, lecz po śmierci dokonują jeszcze ekspiacji za popełnione winy⁶⁸.

1.7. „(...) i [o] wszystkich zmarłych, których wiarę jedynie Ty znałeś (IV ME⁶⁹; V ME⁷⁰; II METP⁷¹)

Modlitwy wstawiennicze trzech współczesnych Modlitw eucharystycznych zawierają prośbę Kościoła za zmarłymi osobami, których wiarę znał jedynie Bóg. W analizowanych oracjach wspólnota eucharystyczna oręduje za takimi zmarłymi, którzy „nie mieli możliwości uzewnętrznić swojej wiary poprzez przyjęcie chrztu, włączającego w widzialną przynależność do Kościoła (por. 1 Krl 8,39)”⁷². Jeśli w Kanonie rzymskim modlitwa wstawiennicza dotyczy tych, co „odeszli ze znakiem wiary i śpią w pokoju” (IME), czyli tych, których wiara posiadała wymiar publiczny, to aktualnie omawiane teksty odnoszą się do ludzi, których ziemskie otwarcie się na tajemnicę Boga było wiadome jedynie Bogu.

⁶⁵ Zob. *Obrzędy pokuty*, s. 58 (treść sakramentalnej absolucji).

⁶⁶ J. KASZTELAN, *Sprawowanie sakramentu pokuty*, Kraków 1993, s. 14. Zdaniem J.S. Płatka, „cechą, którą można zauważyć przy analizie formuły sakramentu pojednania i pokuty, jest jego znajomość eschatologiczne. Stanowi ono bowiem definitywne i radosne zamknięcie sądu nad grzesznikiem”; J.S. PŁATEK, *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, Częstochowa 1996, s. 156.

⁶⁷ CZERWIK, *Modlitwa eucharystyczna*, s. 333.

⁶⁸ Por. MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche*, t. I, s. 292.

⁶⁹ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 332*. Tekst łaciński jest następujący: *et omnium defunctorum, quorum fidei tu solus cognovisti. MISSALE ROMANUM*, s. 595.

⁷⁰ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 341*. Tekst łaciński jest następujący: *omniumque defunctorum, quorum fidei tu solus cognovisti. MISSALE ROMANUM*, s. 690, 695, 700, 705.

⁷¹ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 351*. Tekst łaciński jest następujący: *atque hominibus cuiusvis stirpis et sermonis (...). MISSALE ROMANUM*, s. 684.

⁷² SKWIERCZYŃSKI, *Miłość oczyszczająca*, s. 103.

W doświadczeniu ludzkim „fenomen wiary stanowi w swej istocie niedostępną dla umysłu tajemnicę” i „rozjaśnia ją — w pewnym tylko stopniu — Objawienie”⁷³. Wiara w Boga zatem została umożliwiona dzięki Niemu samemu: „to Bóg nie przestaje wzywać każdego człowieka, aby Go szukał, a dzięki temu znalazł życie i szczęście” (KKK 30). Dobroć Boga towarzyszy wszystkim, „skoro wszystkim daje życie, tchnienie i wszystko (por. Dz 17,25-28)” (KK 16). Życie ludzkie więc od Boga pochodzi i ku Bogu jest ukierunkowane, dlatego „człowiek tylko wtedy żyje życiem w pełni ludzkim, gdy w sposób wolny przeżywa swoją więź z Bogiem” (KKK 44).

Realizowany w dziejach historii odwieczny plan zbawienia dotyczy przede wszystkim wierzących w Chrystusa, lecz obejmuje również tych, „którzy uznają Stworzyciela”, oraz „innych, którzy szukają nieznanego Boga po omacku i wśród cielesnych wyobrażeń” (KK 16). W ten sposób „cokolwiek znajduje się w nich z dobra i prawdy, Kościół traktuje jako przygotowanie do Ewangelii i jako dane im przez Tego, który każdego człowieka oświeca, aby ostatecznie posiadał życie” (KK 16). Wprawdzie Pan Bóg pragnie zbawienia wszystkich (zob. J 3,17; 12,47), niemniej jednak są ludzie, którzy „zwiedzeni przez Złego, znikczemnieli w swoich myślach i prawdę Bożą zamieniali w kłamstwo, służąc raczej stworzeniu niż Stworzycielowi (por. Rz 1,21.25), albo też żyjąc i umierając na tym świecie bez Boga, narażają się na ostateczną rozpacz” (KK 16). Ponieważ „bez wiary nie można podobać się Bogu”, człowiek, żyjąc jeszcze na ziemi, przynajmniej w obliczu śmierci, „musi uwierzyć, że Bóg jest i że wynagradza tych, którzy Go szukają” (Hbr 11,6). Nawet jeśli „Pan zna tych, którzy do niego należą” (2 Tm 2,19; zob. Lb 16,5), a przecież ciągle istnieją jeszcze „inne owce”, które nie są z owczarni Chrystusa (J 10,16), to i tak postawa wiary, znanej co najmniej jedynie Bogu, warunkuje pozytywny wyrok na wieczność (zob. Mt 25,31-40).

Wstawiennicza modlitwa za zmarłych wierzących, których wiara na ziemi owiana była tajemniczością relacji z Bogiem, dotyczy przeto tych, którzy bezpośrednio nie należeli do wspólnoty Ludu Bożego. Kościół jako Matka ogarnia również ich swoją eucharystyczną modlitwą, ponieważ wierzy, że na końcu czasów, po sądzie ostatecznym, wszyscy „sprawiedliwi, uwielbieni w ciele i duszy, będą królować na zawsze z Chrystusem” (KKK 1042).

1.8. „Modlimy się (...) i za tych, którzy w przyjaźni z Tobą odeszli z tego świata” (I MEDz)⁷⁴; „Pamiętaj o tych, którzy umarli” (II MEDz)⁷⁵

Modlitwy eucharystyczne z udziałem dzieci jako naturalną, a zarazem właściwą sobie cechą posiadają przystępność języka i treści, dostosowane do intelektualnego poziomu dzieci⁷⁶. W tej też perspektywie należy interpretować słowa *intercessionones*

⁷³ S. OLEJNIK, *Teologia moralna*, t. IV, Warszawa 1989, s. 64.

⁷⁴ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 358*.

⁷⁵ *Tamże*, s. 361*.

⁷⁶ *Zob. tamże*, s. 353*, rubryki nr 5 i 6.

za zmarłych, zawartych jedynie w I i II Modlitwie eucharystycznej z udziałem dzieci; trzecia Modlitwa tego typu modlitwy wstawienniczej za zmarłych nie posiada⁷⁷.

Modlitwa za zmarłych w IMEDz wyraźnie koresponduje z treścią analogicznej oracji zarówno w II i III Modlitwie eucharystycznej („którzy w Twojej łasce odeszli z tego świata”), jak i IV i V Modlitwie eucharystycznej („którzy odeszli z tego świata w pokoju z Chrystusem”). Dla większej komunikatywności eucharystycznego tekstu zażyła więź z Bogiem osób zmarłych została zdefiniowana mianem „przyjaźni”. Przywiązanie i wzajemna sympatia, cechujące przychylnie odniesienia międzyludzkie, na zasadzie projekcji zostały wykorzystane w tekście, by zobrazować życzliwą relację człowieka z Bogiem. Zmarli „w przyjaźni” z Bogiem to ci, którzy umarli „w łasce Bożej, bez grzechu”⁷⁸. Jeśli w chwili śmierci człowiek bezpośrednio spotyka Pana Boga, to dla umierających w przyjaznych z Nim relacjach przejście z tego świata do wieczności staje się spotkaniem dwóch kochających się osób, gdzie Bóg obdarza swego wybranego najwyższą radością i szczęściem.

W treści II MEDz zgromadzona wspólnota poleca Bogu „tych, którzy umarli”. Pospolity fakt śmierci, o który ocierają się również dorastający, napawa refleksją i skłania do słusznych dywagacji na temat pośmiertnych losów człowieka. Ci, którzy odeszli z żyjącej wspólnoty ludzkiej fizycznie i nieodwracalnie, przeszli do rzeczywistości czy sposobu istnienia w Bogu, zaś ich przemijalność skutecznie powoduje pamięć o nich pośród żyjących. Dla ludzi wierzących niekwestionowaną oznaką pamiętania o tych, którzy opuścili ten świat, jest modlitwa za umarłych. Zatem, przez polecenie Bogu osób zmarłych w modlitwie Kościoła z udziałem dzieci realizuje się tym samym wielka dydaktyka Kościoła, formująca chrześcijańską wrażliwość młodego pokolenia na tych, których już nie ma.

Przyznać trzeba, że modlitwa za zmarłych w II MRDz przedstawia najbardziej powszechny wymiar duchowej troski Kościoła o umarłych. Niekwestionowany uniwersalizm tego tekstu z jednej strony posiada swoje uzasadnienie w dziecięcej podmiotowości zgromadzenia liturgicznego, z drugiej jednak takie a nie inne sformułowanie tekstu w kontekście szczytowej celebracji Kościoła kwalifikuje tych, którzy umarli nie jako samowykluczonych z jedności z Bogiem (zob. KKK 1033), ale jako zasługujących na radosną nieśmiertelność.

- 1.9. „Pamiętaj o Twoim słudze N., którego z tego świata wezwałeś do siebie (...) ten, który przez chrzest został włączony w śmierć Twojego Syna (...)” (II ME, III ME)⁷⁹

Modlitwy wstawiennicze za zmarłych w modlitwach eucharystycznych polskiego wydania *Missale Romanum*, oprócz formuł ogólnych, dopuszczają także

⁷⁷ Zob. *tamże*.

⁷⁸ *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*, nr 206.

⁷⁹ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 319*, 326*. Tekst łaciński w II ME jest następujący: *Memento famuli tui N., quem ad te ex hoc mundo vocasti. MISSALE ROMANUM*, s. 583.

możliwość imiennej komemoracji osób zmarłych. Omówiona wyżej sposobność i uwarunkowania indywidualnego *memento* w Kanonie rzymskim mają swoje zastosowanie także w innych modlitwach eucharystycznych. Podczas gdy IV i V Modlitwa eucharystyczna oraz te o tajemnicy pojednania takiej ewentualności nie przewidują, a I i II Modlitwa eucharystyczna z udziałem dzieci jedynie zezwalają na imienne wymienienie osób zmarłych, to II i III Modlitwa eucharystyczna zawiera osobny embolim, w którym eucharystyczna wspólnota pojedynczo poleca Bogu zmarłego wiernego. Imienne wspomnienie osoby zmarłej jest przewidziane wtedy, gdy Msza św. jest ofiarowana za zmarłych, a zwłaszcza podczas celebracji pogrzebu: „Wtedy właśnie Kościół wyraża swoją skuteczną jedność ze zmarłym (...) Prosi, by jego dziecko zostało (...) przyjęte do paschalnej pełni Uczty w Królestwie niebieskim, (...) [a] wspólnota wiernych, a szczególnie rodzina zmarłego uczy się żyć w łączności z tym, który «zasnął w Panu»” (KKK 1689). Dla modlących się wiernych osoba zmarłego „żyje” swoją prawdziwą tożsamością w Bogu (por. Ap 2,17), On bowiem „nie jest Bogiem umarłych, lecz żywych” (Łk 20,38).

Analizowane *intercessionones* wpieryw określają zmarłego nazwą „sługa” (łac. *famulus*), ukazując jednocześnie jego niekwestionowane odniesienie do Pana Boga poprzez dzierzawczy zaimek „Twój”⁸⁰. Następnie celebrans wymienia imię osoby komemorowanej, co jednoznacznie nawiązuje do chrzcielnego przymierza zawartego z Bogiem po imieniu. W dalszej części słowa celebransa przypominają zgromadzeniu liturgicznemu, że śmierć jest *vocatio ad Deum* — ostatecznym powołaniem człowieka do życia w Bogu (zob. KKK 1011). Wreszcie, tekst embolizmu aplikując wobec wspomnianego zmarłego nauczanie św. Pawła (Rz 6,5)⁸¹, potwierdza wiarę Kościoła w ontologiczne zjednoczenie człowieka ochrzczonego ze zmarłych i żyjącym Chrystusem.

Imienne przywołanie zmarłego wiernego w modlitwie eucharystycznej jest też konsekwencją jego chrzcielnego włączenia we wspólnotę Kościoła, gdzie nawet po jego odejściu z tego świata nieprzerwanie trwa modlitewna łączność i komunია dóbr duchowych.

2. Zakończenie

Liturgiczne wstawiennictwo Kościoła za wiernymi zmarłymi pozostaje niekwestionowanym wyrazem eklezjalnej pamięci i solidarności z tymi, którzy odeszli już do wieczności. Tego typu duchowa łączność wprawdzie uwypukla rozłąkę ze zmarłymi, nade wszystko jednak łagodzi u żyjących poczucie rozstania i braku,

⁸⁰ Na temat dogłębnej relacji między Bogiem a człowiekiem mówi także wschodnia anafora św. Bazylego: *Deus, qui scis uniuscuiusque aetatem et appellationem qui nosti unumquemque ex utero matris suae*; zob. HÄNGGI, PAHL, *Prax eucharistica*, s. 241.

⁸¹ Zob. KUNZLER, „*Mistero della fede*”. *Introduzione alla celebrazione eucaristica*, s. 187.

przepełnione nadzieją na połączenie się z nimi w życiu przyszłym⁸². Wierzący w perspektywę nieba mają także świadomość, że ci zmarli, którzy opuścili ten świat „w łasce i przyjaźni z Bogiem, ale nie są całkowicie oczyszczeni, chociaż są już pewni swego wiecznego zbawienia” (KKK 1030), zanim będą w pełni uczestniczyć w rzeczywistości Boga „takiego jaki jest” (por. 1 J 3,2), „poddają się oczyszczeniu” (KK 49): ich „dusze zatrzymane [w czyścisku] są wspomagane wstawienictwem wiernych”⁸³. Dlatego też modlitwne *memento* za zmarłych podczas liturgii eucharystycznej potwierdza nieprzerwaną troskę Kościoła o zmarłych, by dokonałszy zadośćuczynienia za własne winy „mogli dojść do uszczęśliwiającej wizji Boga” (KKK 1032).

Przeprowadzona analiza wstawienicznych oracji w modlitwach eucharystycznych polskiej edycji *Missale Romanum* pozwoliła na ukazanie poszczególnych „kategorii zmarłych”, za których modli się Kościół podczas swojej najbardziej wzniosłej celebracji. Na osobne wyróżnienie zasługuje w tym względzie I Modlitwa eucharystyczna, czyli Kanon rzymski, która przez wieki była jedyną anaforą Kościoła zachodniego. Treść wszystkich aktualnych mszalnych *intercessiones* za zmarłych „w zasadzie sprowadza się do dawnej modlitwy eucharystycznej, chociaż niektóre z nich poszerzają jej dotychczasowy zakres o nowe elementy”⁸⁴. Poszerzenie, o którym mowa, to nic innego jak nieprzerwana i ufna modlitwa Kościoła za wiernych zmarłych, którzy po dokonaniu ziemskiego żywota oczekują pełni zjednoczenia z Bogiem, ale rozbudowana bądź też uzupełniona wskutek nauczania Kościoła na temat przyporządkowania niechrześcijan do Ludu Bożego (zob. KK 16).

Przedstawiona klasyfikacja zmarłych, polecanych Bogu podczas każdej Eucharystii, umożliwia bezsporną konstatację faktu, że Kościół modli się przede wszystkim za swoich wiernych synów i córki, którzy poprzez chrzest „zostali włączeni w grono domowników Boga”⁸⁵. Eklezjalna wspólnota, zgromadzona na eucharystycznej celebracji, wyznaje, iż „chrzest jest pieczęcią życia wiecznego”: „Wierny, który «zachowa pieczęć» do końca, to znaczy pozostanie wierny obietnicom chrztu, będzie mógł odejść (...) w wierze otrzymanej na chrzcie, w oczekiwaniu na uszczęśliwiające oglądanie Boga” (KKK 1274). „Nie dostępuje jednak zbawienia, chociażby był wcielony do Kościoła, ten, kto nie trwając w miłości, pozostaje wprawdzie w łonie Kościoła «ciałem», ale nie «sercem»” (KKK 837).

Ponieważ „do katolickiej jedności Ludu Bożego (...) są przyporządkowani (...) wszyscy w ogóle ludzie, z łaski Bożej powołani do zbawienia” (KK 13), Kościół ogrania swoim wstawienictwem także takich, których wiara znana była wyłącznie

⁸² Por. PISARZAK, *Teologia modlitwy za zmarłych według rytuału „Obrzędy pogrzebu”*, s. 133.

⁸³ *Dekret o czyścisku XIX Soboru Powszechnego, Trydenckiego*: w: GŁOWA, BIEDA (red.), *Breviarium fidei*, s. 603; zob. też G. COLZANI, *La vita eterna*, Milano 2001, s. 163–164.

⁸⁴ DECYK, *Modlitwy wstawieniczne za zmarłych*, s. 219; zob. TENŻE, *Rzeczywistość eschatyczna człowieka według modlitw za zmarłych Mszału rzymskiego Pawła VI*, Warszawa 1995, s. 133.

⁸⁵ ŻĄDŁO, *Modlitwy wstawieniczne*, s. 203.

samemu Bogu. W tym kontekście zasadnym pozostaje pytanie: Czy podczas modlitwy eucharystycznej Kościół oręduje za wszystkimi zmarłymi bez wyjątku? Studium odnośnych tekstów z eucharystii mszalnej predestynuje jednak do negatywnej odpowiedzi na postawioną kwestię. Szeroki zasięg modlitewnego wstawiennictwa Kościoła za zmarłymi, tudzież jego wyraźne stopniowanie⁸⁶, nie obejmują wprost tych, którzy w postawie dobrowolnego odwrócenia się od Boga zuchwale trwali w niej aż do końca życia (zob. KKK 1037). Ostatecznie duchowa troska Kościoła nie dotyczy potępionych, stąd we wstawienniczej modlitwie są ogarniani ci wszyscy, których Bóg w swej opatrności i miłosierdziu obdarza szczęśliwą wiecznością.

Wyakcentowane w świetle mszalnych *intercessionones* poszczególne modlitwy za osoby zmarłe są mocno przeniknięte perspektywą eschatologiczną: w śmierci człowiek wierzący oddaje siebie całkowicie Bogu i dopiero wtedy odnajduje definitywny sens swojego istnienia⁸⁷. Duchowe wspomnienie, jakie po śmierci otrzymuje od Kościoła, jest pomocą, by mógł *quam primum* w pełni osiąść nagrodę nieba.

Słowa kluczowe: *intercessionones* modlitw eucharystycznych, zmarli, perspektywa eschatologiczna.

Liturgical classification of dead in the *intercessionones* of Eucharistic Prayers of the Roman Missal for Polish's Dioceses

Summary

Liturgy of the Eucharist is a sacrifice for the living and the dead members of the Church who have been called to eternal happiness. Apart from prayer forms, dedicated only for the funeral's celebrations, in the content of the Eucharistic Prayer was built intercessory prayer for the dead, which *ipso facto* clearly highlights the spiritual solidarity of Mother Church to those, who after the death of “achieve the holiness necessary to enter the joy of heaven” (CCC 1030). The content of these Eucharistic Prayers *intercessionones* Polish edition of the *Missale Romanum* emphasize a kind of classification of deceased persons, for which the Church prays in the most height of the Eucharistic celebration.

At each Holy Mass Church intercedes primarily for his faithful sons and daughters who through baptism have become “household of God” (Eph 2,19). In addition, the Church also prays for those of dead, whose faith was known only to God, therefore in the intercessory prayer of the Church are included all those, whom God in his providence gives an eternal happiness. However, spiritual care of the Church, does not include the damned.

⁸⁶ Zob. SKWIERCZYŃSKI, *Miłość oczyszczająca*, s. 103.

⁸⁷ Zob. DECYK, *Modlitwy wstawiennicze za zmarłych*, s. 221.

The Mass's *intercessiones* for the dead are heavily permeated by eschatological perspective. Through the believer's death, he gives himself totally and definitively to God, and spiritual support of the Church, given after his death, is a help for him to complete his homeland in heaven.

Keywords: intercessiones of Eucharistic Prayers, dead, eschatological perspective